

OUD VOOR JONGE

Hoe reageert een gemeente adequaat op vergrijzing en ontgroening? De Duitse gemeente Arnsberg zocht en vond oplossingen door structuur te brengen in de dialoog tussen generaties van bewoners. Deze kleine samenleving in het Sauerland mobiliseerde de eigen kracht van burgers van alle leeftijden om lokale economische teloorgang te voorkomen en beter gebruik te maken van de behoefte en het vermogen van elke bewoner om praktische en alledaagse uitdagingen aan te gaan.

Door Roel Cremer en Ger Tielen

Ook bij tekortschietende middelen slaagde Arnsberg erin maatschappelijke processen op gang te brengen die een onmiskenbaar effect kregen op de sociale situatie van haar (snel verouderende) bevolking. In deze reportage schetsen we in het kort de ontstaansgeschiedenis en de wijze waarop deze gemeente de neergang ten goede kon keren. Het lijkt erop dat men van de nood (gebrek aan middelen al sinds begin jaren 90) een deugd heeft gemaakt. De deugd heet: transgenerationale participatie van burgers. Het is een interessante casus in deze tijd! Arnsberg met ruim 55.000 inwoners ligt aan de uitloop van het Roergebied. Dit gebied heeft de afgelopen decennia veel veranderingen ondergaan met als gevolg een groot verlies aan werkgele-

genheid en een dramatische bevolkingsdaling. Om adequaat te kunnen reageren startte de gemeente het programma Zukunft Alter. Gemeentelijk programmacoördinator Martin Polenz: 'Honderduizenden mensen vertrekken uit de regio; de gemeentelijke krimp bij ongewijzigd beleid ligt op 20% in de periode tot 2050. Het opgezette projectbureau Zukunft Alter snijdt dwars door alle gemeentelijke instituties heen om het leerproces vorm en inhoud te geven. Dit betekent nieuwe 'afdelingsoverschrijdende' initiatieven en activiteiten om de burgers zelf in beweging te krijgen.

WAT WIL DE BURGER?

De noodzaak om tot actie te komen werd goed gevoeld in de gemeente Arnsberg. Maar liefst twee derde van de 28.000 vijftigplussers reageerde op een toege-

zonden vragenlijst. De vragenlijst was bedoeld als eerste ijkpunt om de situatie en opvattingen van de bevolking in kaart te brengen. In hoofdlijnen behandelden de vragen zaken die de mensen direct aangaan, bijvoorbeeld over hoe ze straks willen blijven wonen, leven, zorgen en deelnemen aan activiteiten. In zogenaamde stadsconferenties werden de resultaten voorgelegd aan de inwoners van de stad. Deze conferenties werden bezocht door jong en oud, van werkenden tot uitkeringsgerechtigden en van arm tot rijk. De onderwerpen 'behoud van de stad/regio' en 'het voorkomen van leegloop' gaat ieder aan. Een belangrijke conclusie was dat ouder of oud zijn slechts betrekkelijk invloed heeft op de zorgbehoefte. Een belangrijke waarde die de oudere Arnsbergers benadrukten was 'van

N JONG VOOR OUD

betekenis blijven voor anderen'. Dit gegeven was het aanknopingspunt voor nieuw beleid.

MEER ZELFREDZAAMHEID

We kennen in Nederland het gemeentelijke zorgbeleid dat steeds nadrukkelijker uit gaat van de kracht van individuen in een samenleving. Op het niveau van steden wordt gesproken over 'de krachtige stad' en uit gaan van de 'eigen kracht' van burgers, gericht op meer zelfredzaamheid en de steun van burgers aan elkaar: de zorg van persoon tot persoon. Op microniveau bestaat al enige tijd de 'krachtcentrale', waarbij het idee is dat families of kleine gemeenschappen systematisch ondersteuning bieden aan mensen die zorg nodig hebben en het alleen niet meer redden.

NIEUWE TIJD

Waar is deze focus op het 'zelf- en meezorgen' op gebaseerd en zijn het tekenen van een nieuwe tijd? De beleidsnota van Arnsberg zegt hierover dat 'de oudere generatie beschikt over tijd, kennis en vaardigheden.' De gemeente

is naast zorgaanbieder nu ook zorgvrager. Er wordt zorginzet gevraagd van jong voor oud, oud voor jong en waar mogelijk oud voor oud. Een belangrijke verschuiving in het denken is dat de generatie die vraagt om ondersteuning ook altijd iets te bieden heeft. In het verleden werd de sociale betrokkenheid van hulpvragers niet of niet altijd aangesproken. Ouderen niet actief betrekken bij de zorgbehoefte had zelfs meer nadan voordelen. 'Het onbenutte potentieel' (ouderen) liepen meer risico in zichzelf gekeerd te raken, met een grote kans op isolement en depressiviteit. Arnsberg wilde het paradigma veranderen en demografische verschuiving beschouwen als een kans waarbij de oudere generatie zelf de omkeer in denken en handelen op gang kan brengen. Als dit niet direct effect heeft op henzelf dan wel voor de aankomende generaties. De 40-50 jarigen zijn de ouderen van de toekomst. Het combineren van uiteenlopende mogelijkheden van generaties draagt bij aan een nieuwe sociale maatschappij met een menselijke maat, iedereen kan op zijn of haar manier bijdragen.

De kracht van de aanpak van de gemeente Arnsberg schuilt in het mobiliseren van het werk- en zorgvermogen van haar burgers. Het blijkt dat burgers graag bijdragen aan het in stand houden van hun buurt en stad en bereid zijn om elkaar te steunen. Ondersteuning en zorg bieden van persoon tot persoon klinkt eenvoudig, maar is in de praktijk best moeilijk. Wie moet waar zijn om welke steun te bieden? Met andere woorden: er is organisatie en regie nodig.

BEMIDDELAAR

Het gemeentelijke bureau Zुकunft Alter kan gezien worden als een 'werkplaats van de toekomst' van waaruit burgerinitiatieven worden gefaciliteerd. Het projectbureau ziet zichzelf als bemiddelaar van inzet van burgers en instanties. De inzet van de burgers dekt een groot deel van de kosten of beter gezegd: vrijwilligerswerk maakt dat er relatief weinig bijgelegd hoeft te worden. Een 'zorgend' Arnsberg voor nu en toekomstige generaties komt tot stand doordat lokale instanties het meeste uit hun middelen halen. Dat zijn subsidieontvangende instellingen met aanbod

Ouderen als ‘professionele’ opvoeders

De gemeente zat met het probleem om een school voor moeilijk opvoedbare jongeren onder te brengen in een woonwijk. De bewoners waren vol achterdocht en wantrouwen jegens de jongeren die zij beschouwden als criminelen in de dop. De leiding van Zukunft Alter bedacht een aanpak om de vertrouwenskloof te overbruggen. De school moest transformeren van een gesloten systeem naar een transparante open gemeenschap. Een projectleider: ‘vertrouwen kun je alleen winnen als je de deuren openzet, als je geen geheimen hebt en als de mensen uit de buurt in en uit kunnen lopen. De aanwezigheid van senioren neemt het idee weg bij de jongeren dat zij een bedreiging vormen. De senioren werken nooit alleen met de jongeren, er wordt zo voorkomen dat de oudere zich opeens geconfronteerd ziet met

een ‘ontsporende’ jongere. De leiding van de school geeft aanwijzingen over hoe om te gaan met specifieke leerlingen. Projecten tussen jong en oud worden zorgvuldig opgebouwd. De projecten kunnen betrekking hebben op activiteiten (koken en klussen), cultuur (kunst en andere culturen). Door ervaringen en gevoelens uit te wisselen ontstaat begrip, tolerantie en vertrouwen. Zonder er direct op te sturen leren de jongeren omgangsvormen die gelden op straat en in werksituaties. De projectleiders benadrukken hoe sterk de vertrouwensband kan groeien. Natuurlijk heeft lang niet elke oudere de vaardigheden om bij te dragen aan dit bijzondere project. We kunnen stellen dat de jongeren bijzonder zijn, maar dat zeker ook de ouderen die meedraaien in deze variant van Zukunft Alter.

op het vlak van zorg, educatie, werk en sociale instellingen. Een integrale, vooruitziende en goed gecoördineerde aanpak is dan essentieel.

OBSTAKELS

Arnsberg ontvangt als modelgemeente veel geïnteresseerde gasten uit heel Duitsland en een enkele maal uit het buitenland. Een uitgekiende mediastrategie draagt daar zeker aan bij. De benadering leunt op een sterke betrokkenheid van lokale media en natuurlijk de creatieve inzet van periodieke nieuwsbrieven, presentaties op congressen en een heldere website, maar bovenal de intrinsieke kwaliteit van activiteiten.

Ook nationale media zoals Die Zeit en ZDF besteedden aandacht aan de initiatieven in Arnsberg. Marita Gerwin en Martin Polenz, de Arnsbergse projectmanagers kunnen enthousiast vertellen over wat er bereikt is zonder de struikelblokken (Stolpersteine) over te slaan. Deelnemende ouderen kunnen ziek worden en overlijden. Moet je kinderen die een jeugdcentrum bezoeken wel confronteren met ouderdom? Welk effect heeft dat, hoe kun je het begeleiden? Open vragen, maar het belang van de confrontaties wordt onderkend. Door het verder oplopen van de gemiddelde leeftijd krijgen jongeren steeds meer ouderen om zich heen. In dat ver-

band is het nuttig dat jongeren specifieke competenties ontwikkelen en gevoelig worden voor andere leeftijdsgroepen en thema's verbonden met leeftijd en levensfasen. Ze worden geconfronteerd met overlijden en ziekte van mensen of met dementie, voor kinderen vaak een nieuwe ervaring, waarop ze worden voorbereid en begeleid. Dat is een verrijking voor ze. Anderzijds leren ouderen om meer waardering op te brengen voor de jongere generaties die uiteindelijk het draagvlak zullen zijn voor de sociale samenleving van de toekomst.

UITVLUCHTEN ZOEKEN

Een serieus probleem is echter dat het wereldje van lokale instituties altijd wel uitvluchten verzint om niet mee te doen aan maatschappelijke initiatieven. Iedereen is druk, medewerkers zijn al blij als ze hun ‘Pflichtaufgaben’ kunnen vervullen, zonder te beseffen dat zij veel meer kunnen bereiken door out of the box te denken en de energie van de samenleving te laten werken. ‘De brede implementatie van dit soort sociale innovaties kost enorm veel tijd en energie’ zegt Marita Gerwin, ‘maar een actieve betrokken bevolking krijg je niet voor een nultarief. En laten we het niet vergeten: Kinderlawaai is de toekomstmuziek van elke vergrijzende gemeenschap. Wij gaan vrolijk door.’

Zusterstad

De gemeente Deventer is partnerstad van Arnsberg. Deventer volgde al in een vroeg stadium de werkwijze en de ervaringen van de zusterstad. In de vorm van beleidsvisie op diverse sociale gebieden is het Arnsbergse voorbeeld te herkennen. Zorgaanbod door gemeenten is steeds minder vanzelfsprekend geworden. Buurtcoaches benadrukken consequent de vraag ‘wat kunt u zelf en welke aanbod hoort bij welke behoefte?’ Daar-

na worden oplossingen in de buurt of met hulp van de gemeente gezocht. De gemeente startte recentelijk een pilot om het integraal werken nog verder te bevorderen. Hiervoor werd een wijkcoachmanager vrij gemaakt die met vijf buurtcoaches werkt. Er wordt scherper gelet op overlap in dienstverlening en welke partij het meest geëigend is om bepaalde diensten te verlenen. Ontschot- ten staat hierbij centraal.

LEERPUNTEN

Wat leert ons het Duitse Zukunft Alter?

- De gemeente Arnsberg haalt veel maatschappelijk profijt uit haar nieuwe manier van werken. Het project creëert nieuwe integrale werkvormen (formeel en informeel) tussen publieke en private instanties en tussen generaties.
- Het publiekelijk benoemen en bespreekbaar maken van zorgen en verwachtingen rond vergrijzing en ontgroening staat voorop. Intensieve bevraging en betrokkenheid van de burgerbevolking is een voorwaarde.
- Generatieve uitgangspunten liggen aan de basis van een nieuwe inhoudelijke aanpak en van een fundamentele versterking van lokale netwerken. Generativiteit als psychologische impuls voor een verbeterde jeugdzorg en educatie wordt ten volle gewaardeerd.
- Educatieve en culturele instellingen spelen een essentiële en geïntegreerde rol in het communicatieve zorgaanbod.
- De gemeente holt niet hijgend van het ene project naar het andere, maar investeert in een meerjarige structurele basis voor beleidsimplementatie.
- Vrijwillige maatschappelijke inzet krijg je niet voor een habbekrats, daar moet wat tegenover staan: beleidsimpulsen, structurele middelen en waardering. In dit verband is het interessant om te weten te komen hoe professionals en vrijwilligers elkaar ondersteunen en hoe de samenwerking met vrijwilligers precies werkt. Hiervoor is een meer diepgaande verkenning nodig.

Roel Cremer is lid van de redactieraad en partner bij de DeWerkdenkers. Ger Tielen is werkzaam bij Demin, bureau voor demografie en innovatie. Hij bezocht Arnsberg en sprak met de projectmanagers. Een meer uitvoerige beschrijving van het project is op te vragen bij ger.tielen@demin.nl of roel.cremer@dewerkdenkers.nl.

Delen van ervaringen door theater

Het theater heeft in het project Zukunft Alter een voorhoederol gekregen en laat zien hoe culturele en sociale doelstellingen in elkaar overvloeien en elkaar aanvullen. Doel is om zoveel mogelijk burgers te bereiken en te betrekken bij de toekomst van Arnsberg. Sinds enkele jaren wordt het theater betrokken bij de lokale dialoog over demografische veranderingen. De vraag was echter of, en zo ja hoe, innovatieve theaterstukken een rol kunnen spelen bij de projectdoelen. Als eerste stap werd begonnen met workshops waarin amateurs, jong en oud, hun verhalen uitbeeldden. 'We merkten al snel hoe bijvoorbeeld oudere dames zich op een niet conservatieve wijze ontplooi-

den en hun levensverhaal vertolkten. Door het theater voelden ze zich bevrijd en bleken in staat essentiële, aansprekende levensvraagstukken aan de orde te kunnen stellen.' Voor volgende jaren is een vervolg gepland, om nog meer ouderen de kans te bieden zich uit te drukken en anderen te inspireren. Er wordt een eigentijdse expressie van lokale levenslessen neergezet, terwijl de soep op het toneel staat te prutten. Bij het werken met amateurs komen het materiaal en de inhoud vanuit de (oudere) acteurs zelf. Professionele regie en enscenering voegen waarde toe op het vlak van talentontwikkeling, dramaturgie en de uiteindelijke voorstelling.